

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 347.73

М. Бліхар

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. екон. наук, доцент
кафедри конституційного та міжнародного права

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДІЙ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

© Бліхар М., 2016

Проаналізовано погляди науковців щодо поняття “бюджетний процес” та його змісту. На основі систематизації літературних джерел запропоновано авторське визначення бюджетного процесу як сукупності дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування, що здійснюються на підставі норм бюджетного законодавства щодо складання, розгляду, затвердження й виконання бюджетів, а також складання, розгляду і затвердження звіту про їх виконання. Окреслено стадії бюджетного процесу.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, юридичний процес, стадії бюджетного процесу, бюджетні правовідносини.

М. Бліхар

ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СТАДИЙ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА

Проанализированы взгляды ученых относительно понятия “бюджетный процесс” и его содержания. На основе систематизации литературных источников предложено авторское определение бюджетного процесса как совокупности действий уполномоченных органов государства и местного самоуправления, которые осуществляются на основании норм бюджетного законодательства, относительно составления, рассмотрения, утверждения и исполнения бюджетов, а также составления, рассмотрения и утверждения отчета об их выполнении. Определены стадии бюджетного процесса.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, юридический процесс, стадии бюджетного процесса, бюджетные правоотношения.

М. Blikhar

LEGAL DESCRIPTION HERD BUDGET PROCESS

The views of the scholars concerning the concept of “budgetary process” and its content. Based on the systematization of the literature suggested the author’s definition of the budget process as a set of actions of the authorized state bodies and local authorities, which are carried out on the basis of norms of the budget legislation, concerning the preparation, review,

approval and execution of budgets, as well as the drafting, review and approval of reports on their performance. The stages of the budget process.

Key words: budget, budgeting, legal process stage of the budget process, budget relationship.

Постановка проблеми. Бюджетний процес та особливості його здійснення в Україні мають важливе значення для усіх сфер людської життєдіяльності, що й зумовлює науковий інтерес до нього і серед економістів, і серед правників. Функціонування держави, діяльність усіх її інститутів великою мірою залежать від забезпеченості належними фінансовими ресурсами, тому сьогодні важливо й актуально удосконалювати законодавство у бюджетній сфері, зокрема це стосується норм, які регулюють стадії бюджетного процесу.

Аналіз дослідження проблеми. Особливості здійснення бюджетного процесу в Україні розглянуто, зокрема, у працях таких науковців: О. В. Болтінової, О. Д. Василика, Л. К. Воронової, О. А. Музики-Стефанчук, А. А. Нечай, В. М. Опаріна, А. Г. Пауля, М. І. Піскотіна, Н. В. Сидорової, М. В. Скуляк, С. О. Ніщима.

Мета роботи – здійснити правову характеристику стадій бюджетного процесу.

Виклад основного матеріалу. Серед усього масиву фахової правової літератури можна виокремити два основні підходи до визначення бюджетного процесу – розуміння його у вузькому і у широкому значенні.

До першої групи науковців, які пропонують звузити увесь бюджетний процес лише до стадії формування бюджету та розглядати його як “сукупність процедур з розробки бюджету як обов’язкового державного акта”, порівнюючи у такий спосіб бюджетний процес із законодавчим, належать відомий радянський учений М. А. Гурвич [7, с. 152] та болгарський професор А. С. Ангелов [1, с. 248]. Утім їхні позиції зазнають критики з боку наукової спільноти.

Основний і, на наш погляд, справедливий аргумент, який висловлюють на користь широкого розуміння бюджетного процесу, полягає у тому, що Закон про Державний бюджет – особливий закон, змістом якого є фінансово-плановий акт, з чітко визначеним адресним характером, що “...прямо та законно діє протягом певного відрізка бюджетного циклу, а саме – до затвердження у передбаченому порядку звіту про його виконання” [22, с. 16], який має конкретно-цільову спрямованість, що зумовлена самим предметом фінансових правовідносин. Жоден інший закон не має таких особливостей.

Прихильники широкого розуміння бюджетного процесу наполягають на тому, що уся діяльність, побудована на владних повноваженнях тих чи інших органів, має бути підпорядкована суворим процедурним формам, що забезпечують її законність, доцільність та обґрунтованість. Тому чіткий порядок, ретельно продуманий і розроблений, потрібен не лише для організації й узгодження роботи усієї системи державних органів з формування і виконання бюджету, а й для правильного вирішення численних питань, що при цьому виникають [6, с. 84; 16, с. 136].

Відповідно до цього можна стверджувати, що суворі процедурні форми та правові норми повинні вирішувати найактуальніші проблеми подолання міжрівневих диспропорцій у бюджетних правовідносинах та забезпечувати правові й економічні гарантії суб’єктів інвестиційних правовідносин у бюджетній сфері.

На думку Т. В. Бугай, у широкому розумінні бюджетний процес – це заснована на владних повноваженнях діяльність відповідних органів, підпорядкована суворим процедурам у галузі бюджету [3, с. 42].

Узагальнене визначення представників цієї групи навела Л. М. Чуприна: бюджетний процес – це регламентована нормами бюджетного права діяльність учасників бюджетного процесу щодо складання проектів бюджетів; розгляд та затвердження проектів бюджетів; виконання бюджетів та здійснення бюджетного обліку; складання зовнішньої перевірки, розгляд та затвердження бюджетної звітності, а також здійснення фінансового контролю на усіх стадіях цього процесу [21, с. 126].

Н. В. Теремцова пропонує одночасно два підходи до визначення бюджетного процесу: 1) у широкому значенні – це хронологічно зумовлена організаційно-правова діяльність державних органів зі складання, затвердження і виконання бюджету; 2) у вузькому значенні бюджетний процес зводиться до взаємозумовленої сукупності нормативів і методів зі складання, затвердження і регулювання виконання бюджету, що здійснюється у межах традиційної діяльності казначейських і розпорядчих органів без участі парламенту й уряду [17, с. 361].

У двох значеннях поняття “бюджетний процес” розглядає і В. Є. Мартиненко: 1) як інститут бюджетного права (розділ фінансового права), що регулює цей вид бюджетної діяльності (часто його називають також інститутом правового регулювання бюджетного процесу, або навіть процесуальним бюджетним правом); 2) як різновид бюджетної діяльності, а саме – як регламентовану нормами бюджетного права діяльність зі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, а також складання і затвердження звітів про їх виконання [11, с. 29].

Нормативне закріплення правового режиму регламентації вітчизняного бюджетного процесу містить Конституція України. Так, у ст. ст. 85, 92, 95, 96, 97 Основного Закону нашої держави закладені загальні положення бюджетного процесу, визначені його учасники та розмежовані їхні повноваження у цій сфері, а також закріплено, що лише законами встановлюються Державний бюджет України і бюджетна система України [9].

У ст. 2 Бюджетного кодексу України термін “бюджетний процес” розглянуто як регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контроль за дотриманням бюджетного законодавства [4].

Щодо юридичного процесу загалом та бюджетного, як його виду зокрема, прийнято говорити про його стадії [8, с. 28]. Дослідження стадій саме бюджетного процесу дає змогу чітко розмежовувати повноваження органів влади та сприяє більшій ефективності правового регулювання бюджетних відносин і застосування бюджетно-правових норм. Проте у юридичній літературі досі немає єдиної думки щодо стадій бюджетного процесу, їх конкретного предметного змісту, функціонального призначення, підстав виникнення, суб’єктного складу, матеріально-правового та процедурно-процесуального вираження, самостійної нормативно-правової регламентації.

Погляди науковців на проблеми стадійності бюджетного процесу дуже різняться, а інколи й суперечать одні одним, що можна пояснити наявністю великої кількості підходів до визначення самого поняття “стадії бюджетного процесу”.

Найцікавіші, з доктринального погляду, визначення поняття “стадії процесу” об’єднаємо у три групи. Так, науковці першої групи під стадією процесу розуміють: 1) сукупність процесуальних дій або відносин, об’єднаних найближчою метою, або 2) сукупність взаємопов’язаних дій членів суспільства, встановлених процесуальними нормами, які є частиною юридичного процесу [18, с. 653].

Другий підхід дотримується визначення стадії процесу, як “певного етапу діяльності державних органів у галузі бюджету, що здійснюється у послідовності, визначеній законодавством” [14, с. 7; 19, с. 22, 63].

За третім підходом стадії процесу – це встановлений законом порядок або самостійні етапи, що мають визначену мету і завдання [12, с. 63].

На наш погляд, найвиваженішою є позиція науковців другої групи, адже бюджетні повноваження суб’єктів бюджетних правовідносин реалізуються саме під час здійснення кожного з етапів бюджетного процесу й можна зробити висновок, що бюджетний процес щорічно відновлюється, проходячи ті самі стадії.

Як уже було зазначено, різнобічність визначення поняття та змісту стадій бюджетного процесу стала приводом для наукової дискусії серед учених. Умовно узагальнимо позиції науковців щодо кількості стадій бюджетного процесу у три групи.

Науковці першої групи, зокрема А. С. Ангелов та М. А. Гурвич, обмежують бюджетний процес лише формуванням бюджету, тобто його складанням і затвердженням [1, с. 248; 7, с. 158]. Критичні зауваження щодо цього підходу висловила професор Л. К. Воронова, яка зазначила, що закон про Державний бюджет, попри його основне місце серед інших бюджетно-правових актів, не

є єдиним нормативним актом, покликаним регулювати суспільні відносини під час формування бюджету. Адже спочатку складається проект бюджету, а потім на основі узагальнювальних показників складають проект Закону про Державний бюджет. Отже, процес складання проекту бюджету закінчується створенням проекту бюджету і проекту закону [6, с. 42].

Друга група дослідників бюджетного процесу, до якої зарахуємо російських науковців М. І. Піскотіна, В. М. Зуєва та інших, виділяє три стадії бюджетного процесу: 1) складання бюджету; 2) затвердження проекту бюджету; 3) виконання бюджету [13, с. 66]. Тобто ці дослідники не виокремлюють стадії розгляду і затвердження бюджету. М. І. Піскотін, відстоюючи свою позицію, апелює до аналогії бюджетного процесу з кримінальним чи цивільним процесом, у якому за стадією ухвалення рішення йде його виконання. У бюджетному процесі стадія виконання бюджету завершується у тій самій “інстанції”, що і його затвердження, – у парламенті.

На наш суб’єктивний погляд, позиція М. І. Піскотіна щодо вилучення розгляду проекту бюджету як самостійної стадії бюджетного процесу має право на існування, якщо врахувати істотні відмінності між бюджетним процесом у Росії та в Україні. Зокрема, за чинним законодавством РФ, процедура розгляду проекту бюджету представницькими органами та органами місцевого самоврядування необхідна для поетапного оцінювання і затвердження окремих характеристик бюджету. І тут, власне, виокремлюють різні види розгляду: попередній – до початку роботи зборів представницького органу, і подальший, пленарний розгляд. На рівні суб’єктів федерації порядок складання, розгляду і затвердження бюджетів встановлюється самостійно, тож можливі різні варіанти процедур.

Третя група науковців виділяє п’ять стадій бюджетного процесу: складання, розгляд, затвердження, виконання бюджету та складання, розгляд, затвердження звіту про його виконання [2, с. 136; 10, с. 127; 20, с. 4].

Як зазначає М. П. Кучерявенко: “...визначення саме таких стадій бюджетного процесу є логічним, оскільки вони охоплюють всю діяльність державних органів, починаючи від усвідомлення необхідності здійснення видатків на відповідні потреби, їх прогнозування, винаходження дохідних джерел для їх покриття тощо” [10, с. 127].

Однак у ст. 19 Бюджетного кодексу України закріплено чотири стадії бюджетного процесу:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) розгляд проекту та прийняття Закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 3) виконання бюджету, включаючи внесення змін до Закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього [4].

Зазначимо, що багато науковців поділяють позицію законодавця щодо такого закріплення стадій бюджетного процесу. Деякі автори вважають, що за економічним змістом, виділення саме цих чотирьох основних стадій бюджетного процесу є найоптимальнішим [5, с. 151].

Отже, законодавчо визначені чотири стадії бюджетного процесу послідовно змінюють одна одну, на кожній з них вирішуються питання, які в інший час вирішити не можна. Крім того, чітка послідовність стадій бюджетного процесу впливає на його порядок, який законодавчо визначений так, що без здійснення та закінчення попередньої стадії не може наступити наступна стадія бюджетного процесу. До того ж лише здійснення усіх стадій бюджетного процесу дає підставу стверджувати про його завершення у відповідному бюджетному періоді [15, с. 123].

Варто також зауважити, що кожна стадія характеризується особливим колом учасників, видом ухвалених рішень та часовими межами здійснення.

Скажімо, М. І. Сідор визначає такі межі кожної стадії бюджетного процесу:

перша стадія – бюджетне планування – з лютого до моменту прийняття Постанови Кабінетом Міністрів України про затвердження проекту Державного бюджету (має бути не пізніше 10 вересня);

друга стадія – підготовка до розгляду проекту Закону про Державний бюджет країни, його розгляд та прийняття Закону про Державний бюджет України – з моменту, коли Кабінет Міністрів України подає проект Закону про Державний бюджет Комітету з питань бюджету Верховної Ради (але не пізніше, ніж 15 вересня) до моменту прийняття Верховною Радою України Закону про Державний бюджет з урахуванням вимог законодавчої процедури (запропоновано відновити термін не пізніше, ніж 1 грудня);

третя стадія – виконання бюджету (з 1 січня до 31 грудня) та внесення змін і доповнень до Закону про Державний бюджет України (як позастадійне провадження) – з моменту опублікування Закону про Державний бюджет України до 31 грудня планового бюджетного року;

четверта стадія – підготовка звіту про виконання Державного бюджету, його подання та прийняття рішення щодо нього (з 1 січня наступного за звітним роком до моменту прийняття Верховною Радою України Постанови щодо звіту про виконання Закону про Державний бюджет України) [14, с. 22].

Підхід, який запропонував М. І. Сідор, вважаємо прийнятним і таким, що узгоджується і з нормами Бюджетного кодексу України, і з положеннями Регламенту Верховної Ради України.

Висновки. Бюджетний процес є сукупністю дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування, що здійснюються на підставі норм бюджетного законодавства щодо складання, розгляду, затвердження й виконання бюджетів, а також складання, розгляду та затвердження звіту про їх виконання. У контексті досліджуваної проблематики під бюджетним законодавством розуміємо сукупність правових норм, що регламентують діяльність уповноважених органів та посадових осіб у сфері бюджету і які містяться у різноманітних джерелах бюджетних норм. Вказане визначення містить, на наш погляд, визначальні ознаки бюджетного процесу і як виду юридичного процесу, і як підгалузі фінансового права.

Удосконалення бюджетного процесу не може не стосуватися вдосконалення етапів складання, затвердження і виконання Державного бюджету, адже ефективність залежить від досконалості організаційних форм, чіткої визначеності їхнього змісту і складу. Тобто йдеться про стадії бюджетного процесу. Вважаємо за доцільне закріпити у Бюджетному кодексі України поняття “стадії бюджетного процесу”, що сприятиме вдосконаленню бюджетного процесу, а отже, дасть змогу державі ефективніше виконувати свої функції.

1. Ангелов А. С. *Финансовое право на Народна Република България* / А. С. Ангелов. – София : Изд-во БАН, 1960. – 440 с.
2. Антоненко В. В. *Щодо визначення поняття “стадії бюджетного процесу”* / В. В. Антоненко // *Часопис Київського університету права*. – 2010. – № 4. – С. 135–138.
3. Бугай Т. В. *Сучасні проблеми та вектори розвитку бюджетного процесу в Україні* / Т. В. Бугай // *зб. наук. пр. Національного університету державної податкової служби України*. – 2012. – № 2. – С. 40–49.
4. *Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (із доповненнями і змінами, внесеними Законом № 288-VIII від 07.04.2015 р.)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>.
5. *Бюджетна система : підруч. / за ред. С. І. Юрія, В. Г. Дем'янишина, О. П. Кириленко*. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 624 с.
6. Воронова Л. К. *Бюджетно-правове регулювання у СРСР* / Л. К. Воронова. – К. : Рад. шк., 1975. – 183 с.
7. Гурвич М. А. *Советское финансовое право* / М. А. Гурвич. – М. : Юрид. лит., 1954. – 354 с.
8. Ісмаїлов А. *Бюджетний процес та напрями його удосконалення* / А. Ісмаїлов // *Фінанси України*. – 2002. – № 8. – С. 26–28.
9. *Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page2>.
10. Кучерявенко М. П. *Фінансове право України : підруч.* / М. П. Кучерявенко. – Х. : Право, 2013. – 400 с.
11. Мартыненко В. Е. *Правовое регулирование бюджетного процесса в субъекте Российской Федерации (на примере Санкт-Петербурга) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14* / В. Е. Мартыненко. – СПб., 2006. – 195 с.
12. Пасічник Ю. В. *Бюджетна система України та зарубіжних країн : навч. посіб.* / Ю. В. Пасічник. – К. : Знання-Прес, 2002. – 495 с.
13. Пискотин М. И. *Советское бюджетное право. Основные проблемы* / М. И. Пискотин. – М. : Юрид. лит., 1971. – 312 с.
14. Сідор М. І. *Правовий статус учасників бюджетного процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07* / М. І. Сідор. – Одеса, 2011. – 24 с.
15. Сідор М. І. *Бюджетний процес як вид юридичного процесу* / М. І. Сідор // *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* – 2007. – Вип. 35. – С. 120–124.
16. Сидорова Н. В. *Теоретичні основи бюджетного права* / Н. В. Сидорова. – Х. : Бізнес Інформ, 1998. – 236 с.
17. Теремцова Н. В. *Стадії і елементи бюджетного процесу в юридичній науці* / Н. В. Теремцова // *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. – 2008. – Т. 21 (60), № 2. – С. 353–362.
18. *Теорія*

держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчук. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.

19. Химичева Н. И. Субъекты советского бюджетного права / Н. И. Химичева. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1979. – 222 с.

20. Химичева Н. И. Правовые основы бюджетного процесса у СССР / Н. И. Химичева. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1966. – 43 с.

21. Чуприна Л. М. Правова характеристика поняття “процесу” у бюджетному праві / Л. М. Чуприна // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 126–129.

22. Ющенко І. М. Закон про Державний бюджет України: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І. М. Ющенко. – К., 2011. – 20 с.

REFERENCES

- Anhelov A. S. *Fynansovoie pravo na Narodna Respublika Bolhariia [Financial Law at the Narodna Republika Bulgaria]*. – Sofyya: BAN, 1960. – 440 p.
- Antonenko V. V. *Shchodo vyznachennya ponyattya “stadiya byudzhethnoho protsesu” [Regarding the definition of “stage of the budget process”]*. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2010, vol. 4, pp. 135–138.
- Buhay T. V. *Suchasni problemy ta vektory rozvytku byudzhethnoho protsesu v Ukrayini [Modern problems and vectors of the budget process in Ukraine]* // *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny*, 2012, vol. 2, pp. 40–49.
- Byudzhethny kodeks Ukrayiny vid 08.07.2010 № 2456-VI (iz dopovnennyamy i zminamy, vnesenymy Zakonom № 288-VIII vid 07.04.2015) [Budget Code of Ukraine 08.07.2010 № 2456-VI (as supplemented and amended by Law № 288-VIII, 07.04.2015)]*. – Available: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>.
- Yuriy S., Demyanyshyn V., Kirilenko A. *Byudzhethna systema: pidruchnyk [The budget system: textbook]*. – Ternopil': TNEU, 2013. – 624 p.
- Voronova L. K. *Byudzhethno-pravove rehulyuvannya v SRSR [Budget and regulation in the USSR]*. – Kyiv: Soviet school, 1975. – 183 p.
- Hurvykh M. A. *Sovetskoie fynansovoie pravo [Soviet financial law]*. – Moscow: Legal literature, 1954. – 354 p.
- Ismayilov A. *Byudzhethny protses ta napryamy yoho udoskonalennya [The budget process and the directions of its improvement]*. *Finansy Ukrayiny*, 2002, vol. 8, pp. 26–28.
- Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine 28.06.1996 № 254k/96-VR]*. – Available: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr/page2>.
- Kucheryavenko M. P. *Finansove pravo Ukrayiny: pidruchnyk [Ukraine Financial Law: textbook]*. – Xarkiv: Lav, 2013. – 400 p.
- Martynenko V. E. *Pravovoe rehulyrovanye byudzhethnoho protsesa v sub'ekte Rossyyskoy Federatsyy (na prymere Sankt-Peterburha) [Legal regulation of the budget process in the subject of the Russian Federation (in St. Petersburg)]*: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.14. – SPb., 2006. – 195 p.
- Pasichnyk Yu. V. *Byudzhethna systema Ukrayiny ta zarubizhnykh krayin: navchalnyj posibnyk [The budgetary system of Ukraine is the zarubizhnih kraïn: The Teaching posibnyk]*. – Kuiv: Znannya-Pres, 2002. – 495 p.
- Pyskotyn M. Y. *Sovetskoie byudzhethnoe pravo. Osnovnyie problemi [The Soviet budget law. Main problems]*. – Moscow: Legal literature, 1971. – 312 p.
- Sidor M. I. *Pravovyy status uchasykiv byudzhethnoho protsesu [The legal status of the budget process]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07*. – Odesa, 2011. – 24 p.
- Sidor M. I. *Byudzhethny protses yak vyd yurydychnoho [The budget process as a form of legal process]*. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. prats'*, 2007, vol. 35, pp. 120–124.
- Sydorova N. V. *Teoretychni osnovy byudzhethnoho prava [Theoretical basis of budget law]*. – Xarkiv: *Biznes Inform*, 1998. – 236 p.
- Teremtsova N. V. *Stadiyi i elementy byudzhethnoho protsesu v yurydychniy nautsi [Stages and elements of the budget process in legal science]*. *Uchenyye zapysky Tavrycheskoho natsyonal'noho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho*, 2008, vol. 2, pp. 353–362.
- Zajchuk O. V. *Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyy kurs: pidruchnyk [Theory of law. Academic course: textbook]*. – Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. – 688 p.
- Khymycheva N. Y. *Sub'yekty sovetskoho byudzhethnoho prava [The subjects of the Soviet budget law]*. – Saratov: *Yzd-vo Sarat. un-ta*, 1979. – 222 p.
- Khymycheva N. Y. *Pravovye osnovy byudzhethnoho protsesa v SSSR [The legal basis of the budget process in the USSR]*. – Saratov: *Yzd-vo Sarat. un-ta*, 1966. – 43 p.
- Chupryna L. M. *Pravova kharakterystyka ponyattya “protsesu” v byudzhethnomu pravi [The legal description of the term “process” in the budget law]*. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2013, vol. 2, pp. 126–129.
- Yushchenko I. M. *Zakon pro Derzhavnyy byudzheth Ukrayiny: teoretyko-pravovyy aspekt [Law on State Budget of Ukraine: theoretical and legal aspects]*. *Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07*. – Kyiv, 2011. – 20 p.